

Kontinuita a diskontinuita ve vývoji české a československé státnosti

Pavel Maršálek*

DOI: <https://doi.org/10.24040/sap.2022.9.4.272-282>

Abstrakt:

MARŠÁLEK, Pavel: *Kontinuita a diskontinuita ve vývoji české a československé státnosti*. Příspěvek řeší otázku persistence státu v sinusoidách vzestupů a pádů české a československé státnosti. Pokouší se dát odpověď na otázku, zda český stát (potažmo československý stát) v průběhu své existence přetrval diskontinuitní zvraty, kterým čelil, zda byla jeho existence nepřetržitá, resp. jak se jeho státnost z obsahového hlediska proměňovala. Rozebírány jsou dvě situace: 1) přežil český stát ve stále více se integrující habsburské říši, 2) přetrvalo Československo jako stát dramatické události let 1938–1945?

Klíčová slova:

kontinuita, diskontinuita, česká státnost, československá státnost

Continuity and Discontinuity in the Development of Czech and Czechoslovak Statehood

Abstract:

MARŠÁLEK, Pavel: *Continuity and Discontinuity in the Development of Czech and Czechoslovak Statehood*.

The paper addresses the issue of the persistence of the state in the sinusoids of the rises and falls of Czech and Czechoslovak statehood. It attempts to answer the question of whether the Czech state (or Czechoslovak state) persisted in the course of its existence through the discontinuity-related reversals that it faced or whether its existence was uninterrupted, or rather how its statehood was transformed in terms of content. Two situations are analysed: 1) did the Czech state survive in the increasingly integrated the Habsburg Empire, 2) did Czechoslovakia remain in existence as a state during the dramatic events of 1938-1945?

Keywords:

continuity, discontinuity, Czech statehood, Czechoslovak statehood

Státnost je obtížné definovat. Ve zkratce bychom mohli říci, že jde o uskutečnění státní ideje a že zahrnuje aspekt objektivní a subjektivní: na jedné straně existenci vlastního

* Doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D., Katedra teorie práva a právních učen, Právnická fakulta, Univerzita Karlova v Praze.

státu nějakého národa, na straně druhé úsilí o něj, ztotožnění se s ním. Samozřejmě obojí předpokládá dlouhodobost, v ideálním případě trvalost.¹

Historicky vzato je podoba státnosti velice proměnlivá. Souvisí to se změnami podoby státu, státních útvarů v dějinách. Ty probíhaly od nevyhraněných říší starověku a středověku, přes moderní státy až k současným nadstátním celkům, integracím. Za pevný bod vývoje státnosti můžeme prohlásit, že stát jako politická organizace společnosti je v dějinách trvale přítomný, protože nemá alternativu. To platí bez ohledu na soudobou snahu postmodernistů stát obětovat nebo ho nahradit něčím jiným. Národy, které stát nemají, o něj nepřestávají usilovat. A kam vede zhroucení státu v některých částech světa, vidíme.²

Ve svém příspěvku se chci věnovat vývoji české a československé státnosti z hlediska její kontinuity (čili nepřetržitosti), resp. diskontinuity (tedy přetržitosti). Pokusím se zodpovědět otázku, zda český stát (potažmo československý stát) v průběhu své existence přeťval diskontinuitní zvraty, kterým čelil, zda byla jeho existence nepřetržitá. Řešení této otázky je jakousi ozvěnou minulosti, kterou nelze přehlížet. Důvodem je častá politizace této problematiky, která stála za zkreslováním a někdy až falzifikací výsledku bádání. Ohradit se chci hlavně proti kontinuitním schématům vývoje státnosti, předem a zcela vylučujícím, že by stát mohl dočasně zaniknout (i když je jasné, že i v takové situaci státní idea a státnost přetrvává).³ Zde je totiž přání otcem myšlenky. Kritice však neunikne ani opačný extrém motivovaný německým nacionalismem, který pokládá českou (či československou) státnost za chiméru. Takový přístup je ideologii, nikoliv vědou.⁴

Ještě na úvod je nezbytné učinit terminologickou poznámku. Praktické je rozlišovat kontinuitu/diskontinuitu státnosti na formální a materiální. Formální kontinuita se týká nepřetržité existence státu, zachování jeho identity. Stát zůstává bez ohledu na změny, které ho zasáhly, tímž subjektem mezinárodního práva. Formální diskontinuita je opakem tohoto stavu. Materiální kontinuita státnosti znamená návaznost obsahovou – ve zdrojích, hodnotách, z nichž se vychází, a v principech, na které se navazuje, čili v obsahu státní ideje. Materiální diskontinuita přináší přetržení této obsahové podoby státnosti. Je důsledkem systémové změny. Formální a materiální aspekty vývoje státnosti se mohou, ale nutně nemusí utvářet v symbióze. Stát může být stále týž a obsah jeho státnosti prodělá dramatickou změnu. Rovněž kontinuita existence státu může být přerušena, jeho obnova vyvolá co do obsahu státnosti návrat ke kořenům.⁵

-
- 1 Viz PAVLÍČEK, V. – JIRÁSKOVÁ, V. a kol. *Ústavní právo a státověda. I. díl. Obecná státověda.* 3. vyd. Praha : Leges, 2021, s. 46 an. Lze souhlasit s tím, že: „*Státnost vyjadřuje kontinuitu mezi minulostí, přítomností a budoucností státu. Vychází se z vědomí o trvání a trvalosti státu a z odhodlání jej udržet a rozvíjet i nadále v zájmu ochrany jeho obyvatel...*“
 - 2 Srov. KYSELA, J. – ONDŘEJEK, P. a kol. *Kolos na hliněných nohou? K proměnám státu a jeho rolí.* Praha : Leges, 2016, s. 21 an.
 - 3 To se projevovalo hlavně v souvislosti s bojem o české historické státní právo v 19. století. Někteří autoři mají podobnou tendenci při reflexi tehdejších státoprávních bojů i dnes.
 - 4 V německém prostředí byl podobný přístup poměrně častý. Extrémních podob dosáhl za časů nacistické okupace českých zemí. Viz např. FRANK, K. H. *Čechy a Morava v Říši.* Praha : Orbis, 1941.
 - 5 Srov. PAVLÍČEK, V. – JIRÁSKOVÁ, V. a kol. *Ústavní právo a státověda. I. díl. Obecná státověda...*, s. 80 an. Dále viz ZOUBEK, V. *Právověda a státověda. Úvod do právního a státovědního myšlení.* Plzeň : Aleš Čeněk, 2010, s. 388 an.

V praxi většinou dochází k prolínání kontinuitních a diskontinuitních trendů.⁶ Kontinuita státnost upevňuje, stabilizuje. Diskontinuita ji narušuje, destabilizuje. Někdy může ale diskontinuitní zlom přinést také posun vpřed – tak v případech úspěšných revolucí.

Česká státnost vykazuje pozoruhodnou dobu trvání – více než tisíc let. Patří k nejstarším v Evropě. Prof. Kvaček označuje český národ za evolučně úspěšný, zvláště proto, že dokázal přežít na místě Němcům vetknutém do boku.⁷ Přesněji by ale možná bylo hovořit o tom, že se nacházel na exponovaném místě uprostřed mezi dvěma obry: Německem a Ruskem.⁸

Vývoj české státnosti se odehrával v sinusoidách vzestupů a pádů. Český stát býval v minulosti ohrožován zvenčí i zevnitř: jednak agresory, jednak rozbroji. Nezřídka se i oba důvody dezintegrace propojovaly a vše vyústilo v kratší nebo delší období krize státnosti. Za krizi státnosti můžeme označit např. situaci, do níž se český stát dostal krátce po r. 1000. Tehdy došlo k rozbrojům mezi členy vládnoucího přemyslovského rodu, k častým výměnám na knížecím stolci a k zásahům sousedních států do českých poměrů. Českým zemím dokonce nedlouho vládl polský panovník Boleslav Chrabrý. Do krize se český stát dostal i na přelomu 11. a 12. století a v poslední čtvrtině 12. století. Důvody byly podobné, jen se prosazoval vliv panovníků Svaté říše římské.⁹ Krizové jevy se objevovaly i v dalším vývoji a často souvisely s oslabením panovnické moci. V minulosti se vyskytlo dokonce několik momentů, které hrozily roztržením českých zemí, jejich dezintegrací a připojením odtržených částí k zemím dobytých: např. na sklonku poděbradské a počátku jagellonské doby, kdy ovládl velkou část státního území Matyáš Korvín, nebo za války o rakouské dědictví v prvních letech vlády Marie Terezie, kdy se rýsovala parcelace českého státu mezi agresivní sousedy. Shodou okolností však vývoj nedospěl k tragickým koncům a vše dobře dopadlo.¹⁰ Skutečnou hrozbou se pro českou státnost stala kupodivu jiná situace: začlenění českých zemí do stále více se integrující habsburské říše.

Připomeňme základní fakta a kontury vývoje. Země České koruny byly součástí habsburské říše v letech 1526–1918. Tento útvar se vytvořil v 16. století v důsledku habsburských imperiálních ambicí a ve snaze zamezit turecké expanzi. Zanikl rozpadem na konci první světové války. Za několik století svého trvání se habsburská monarchie proměnila státoprávně i co do formy vlády. Její vývoj byl poznamenán snahou vládnoucí dynastie učinit z nesourodého konglomerátu zemí a národů jednotný stát. Zpočátku se sjednocovací snahy Habsburkům příliš nedařily. Obrat nastal po potlačení

6 Viz MACHOVEC, M. *Česká státnost*. Praha : Vyšehrad 2005. Též KABELE, J. *Z kapitalismu do socialismu a zpět*. Praha : Karolinum, 2005. Podobně BEŇA, J. *Diskontinuïtná kontinuita slovenských ústavných dejín*. Bratislava : Atticum 2014.

7 Dostupné na internetu: Češi jsou historicky úspěšní, říká nestor českého dějepisectví Robert Kvaček - Echo24.cz (cit. 2022-07-18).

8 Viz PÁNEK, J. a kol. *Idea českého státu v proměnách staletí*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

9 Přehledně PÁNEK, J. – TUMA, O. a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha : Karolinum, 2008, s. 61 an., 67 an., 71 an.

10 K tomu viz *Dějiny zemí Koruny české I*. Praha : Paseka, 1993, s. 184 an. *Dějiny zemí Koruny české II*. Praha : Paseka, 1993, s. 18 an.

stavů a záměně stavovského systému za panovnický absolutismus v pobělohorském období. V té době pozbyly české země vnitřní politickou samostatnost. Vnější politickou samostatnost ztratily již mnohem dříve – de facto hned po vytvoření česko-rakousko-uherské personální unie.¹¹ Sjednocování značně pokročilo zásluhou vytváření centrálních říšských orgánů, které nahrazovaly nebo minimálně zatlačovaly staré stavovské orgány. Unifikována byla některá právní odvětví. Pragmatickou sankcí z r. 1713, která prohlásila nerozlučitelnost zemí tvořících říši a sjednotila v nich nástupnictví, se změnila personální unie na dynastickou. České země byly centralizačními reformami osvícenského absolutismu po etapách připravovány o správní samostatnost a poněmhu integrovány do česko-rakouské unie. V r. 1804 došlo k překrytí české královské moci mocí rakouského císaře.¹² Tento vývoj byl dovršen přijetím několika oktrojovaných ústav ve 2. polovině 19. století a zavedením rakousko-uherského dualismu v r. 1867. Změnu pak už nepřivodil ani mnohdy zarputilý odpor zastánců českého historického státního práva z řad českých vlastenců.¹³

Mohl za těchto okolností český stát přežít, jak se domnívali stoupenci českého historického státního práva? Podívejme se na argumentaci státoprávníků blíže. Podle nich český stát právně nikdy nezankl a ani nemohl zaniknout. České historické státní právo mělo totiž smluvní povahu (bylo založeno smlouvou mezi vládnoucí dynastií a stavovskou reprezentací) a každá jeho změna by se musela stát dohodou. A tak se jim přechod k panovnickému absolutismu po bělohorské porážce českých stavů, stejně jako centralizační a unifikační reformy osvícenského absolutismu, vyhlášení rakouského císařství a rakouský konstitucionalismus 2. poloviny 19. století s vyústěním v rakousko-uherský dualismus jeví jako protiprávní čin, nelegální převrat. Vedle toho státoprávníci tvrdili, že všechny tyto nelegální oktroje byly maximálně zásahem do ústavy, samotného státního práva se nemohly dotknout. To mělo platit nadále. Nadto se objevily další argumenty: panovník ještě v 19. století jako český král jednal uvnitř státu i navenek, české historické státní právo se dále odráželo v organizaci státu i v právním vědomí o jeho nepřetržitosti a bylo svým způsobem nenahraditelné – regulovalo poměr českého státu k sousedům nebo české nároky na některá historická území. Tyto pravdy byly pokládány za evidentní, protože český národ má přirozené právo na vlastní stát.¹⁴

Co k těmto argumentům dodat? Už ve své době byly zpochybňovány, i když to nebyl hlas většinový. Z německé nacionalistické publicistiky zaznívalo, že po Bílé hoře došlo k zásadní státoprávní (popř. systémové) diskontinuitě. Panovník měl postupovat ze své absolutní moci, protože stavovská práva propadla. Bylo odtud slyšet i to, že

-
- 11 Blíže BAXA, B. *Dějiny práva na území republiky československé*. Brno : Právník, 1935, s. 107 an, 231 an.
 - 12 Nejdůkladněji KAPRAS, J. *Český stát a centralisace zemí habsburských*. Praha : Český čtenář, 1918.
 - 13 Srov. MALÝ, K. Verfassung des Staates der Böhmischen Krone. In *Der Staat*, 2006, Beiheft 16, s. 74 an., který posouvá zánik státu České koruny až k vydání čs. ústavy z r. 1920.
 - 14 Nejradikálněji byla tato argumentace vyjádřena v České státoprávní deklaraci z 22. srpna 1868, nejuplněji pak ve Sněmovní adrese a pamětním spise českého zemského sněmu panovníkovi ze 14. září 1870. Oba dokumenty jsou otištěny v CIBULKA, P. (ed.) *Politické programy českých národních stran 1860–1890*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2000, první pod č. 35, s. 132 an., druhý pod č. 45, s. 154 an.

obhajovat české historické státní právo není nic jiného než „atentát na Rakousko“.¹⁵ Na české straně považoval státoprávní kontinuitu za fikci např. T. G. Masaryk. Měl za to, že jde o „zastaralou právnickou scholastiku“, která je v rozporu s logikou a politickou poctivostí, která popírá, že se právo vyvíjí.¹⁶

Kdo tedy měl pravdu? Podle všeho ještě před r. 1848 došlo k zániku českého státu. Byl rozpuštěn ve stále více se sjednocujícím mocnářství. Nezpůsobila to bělohorská porážka, která přivedla jen nástup rekatolizačního panovnického absolutismu, tzn. změnu formy vlády a částečnou systémovou změnu. Vlastním důvodem byla dismembrace státu (zánik vazeb mezi jeho součástmi) a absorpce moci královské mocí císařskou v r. 1804. Ta završila předchozí centralizační a unifikační opatření vyrazující staré české úřady a narušující státoprávní vazby mezi součástmi českého státu. Tento vývoj byl finalizován přijetím několika oktrojovaných ústav ve 2. polovině 19. století demokratizujících monarchii a zavedením rakousko-uherského dualismu v r. 1867.

Tento dočasný zánik českého státu ale neznamenal zánik české státní ideje a české státnosti. Svědčil o tom vznik Československa v r. 1918, do něhož se české země na dlouhá léta zapojily a které bylo lidmi chápáno jako pokračování rozšířené státnosti české. Nelze tedy rozumně trvat na kontinuitě českého státu v rakouském období. Bylo by to v rozporu s fakty. I přesto se občas takové pokusy stále dějí: např. se objevuje argumentace o zachování českého království jako jádra a odpadnutí ostatních zemí neberouc v potaz vyrovnání poměru jednotlivých zemí České koruny po r. 1648, nebo tvrzení posouvající zánik historického českého státu až do r. 1918 na základě expanze do Uher (připojením Slovenska).¹⁷ Tyto názory jsou ale víceméně ojedinelé.

V dalším výkladu se zaměřím na problematiku kontinuity čs. státnosti v letech 1938–1945. Budu se věnovat období, kdy byla čs. státnost a existence obou našich národů vystavena nejtěžší zkoušce.

Nejprve připomeňme základní fakta a souvislosti. Československo jako demokratický stát vzniklý na troskách Rakousko-Uherské monarchie se odstříhlo od monarchismu a klerikalismu. Zdědilo ovšem rakousko-uherský problém s národnostmi a jejich odstředivými tendencemi. K jeho stabilitě nakonec příliš nepřispěla ani fikce jednotného československého národa.¹⁸ Situace prudce vygradovala koncem 30. let minulého století, když se stalo obětí agrese sousedního nacistického Německa. To k jeho rozbití použilo početnou sudetoněmeckou menšinu, hrozby válkou a vydírání. Řešením konfliktu měla být Mnichovská dohoda, kterou se západní mocnosti pokusily

15 Viz URFUS, V. K rozvoji českých státoprávních představ na přelomu šedesátých a počátkem sedmdesátých let minulého století. In *Právněhistorické studie*, 18, 1974, s. 144 an. SLAPNICKA, H. Die Stellungnahme des Deutschtums der Sudetenländer zum „Historischen Staatsrecht“. In *Zeitschrift für Ostforschung*, 8, 1959.

16 MASARYK, T. G. *Právo historické a přirozené*. Praha : Čas, 1900. s. 7, 11 a 12.

17 Viz HLAVÁČKA, M. České státní právo v historické retrospektivě. In *Historický obzor*, 1993, č. 5.

18 Srov. J. Příbáň označuje projekt čechoslovakismu za snahu „vytvořit ústavodárný národ, který by zůstal současně otevřený i inkluzivní a dokázal vytvořit demokratickou republiku společně se všemi ostatními národnostmi žijícími na území tehdejšího Československa“. HVÍŽDALA, K. – PŘIBÁŇ, J. *Hledání dějin. O české státnosti a identitě*. Praha: Karolinum, 2018, s. 175.

vykoupit mír vydáním čs. pohraničí Německu.¹⁹ Německá agrese však zastavena nebyla, jen rozložena na etapy. Územně a hospodářsky ochromené Československo se dostalo do německého područí, územně se restrukturalizovalo (autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi) a politicky přetvořilo posunem k autoritativní demokracii, resp. k fašizaci. Osud druhorepublikového Československa se naplnil v březnu 1939, kdy se pod německým nátlakem osamostatnilo Slovensko a zbytek českých zemí, nyní okupovaný, se stal Protektorátem Čechy a Morava s vyhlídkou úplného pohlcení. Nový stav nebyl právně uznán velmocemi (s výjimkou de iure uznání Slovenska Sovětským svazem po porážce Polska), ani obyvatelstvem. Patrné to bylo z ustavení domácího a zahraničního odboje.²⁰ Rozhodující význam měly aktivity zahraničního odboje, do jehož čela se postupně propracoval někdejší čs. prezident E. Beneš. Odbojové struktury se přetvořily v Prozatímní státní zřízení v emigraci, které dosáhlo nejprve faktického a posléze právního uznání rozhodujících mocností mezinárodního společenství vedoucího válku proti nacistickému Německu a jeho spojencům. To otevřelo cestu k prosazení teze o nepřerušném trvání Československé republiky (tzv. teorie právní kontinuity), vyvozované z absolutní neplatnosti Mnichova od samého počátku a všeho, co se na jeho podkladě událo (postoupení pohraničí, rezignace prezidenta Beneše, separace Slovenska, okupace českých zemí). Oduznání Mnichova ještě za války a válečná porážka nacistů umožnila i faktickou obnovu Československa.²¹

Musíme se ptát: přežilo Československo události let 1938–1945, nedošlo k jeho dočasnému zániku? Zaměříme se nejprve na poválečnou diskusi o této otázce. Co se týká nepřetržité existence republiky, panovala téměř dokonalá shoda: takřka obecně bylo uznáváno, že ji nepřerušil ani Mnichov, ani německá okupace českých zemí a vznik slovenského státu, tím méně pak poválečné změny jeho územního rozsahu (ztráta Podkarpatské Rusi), obyvatelstva (odsun Němců) a nebo reforma státního zřízení či politického, hospodářského a sociálního řádu.²² Významnější projevy nesouhlasu s tímto stanoviskem se objevily pouze u brněnských normativistů Weyra a Greifa. Ti ztotožňovali pojem státu s právním řádem, a tak se jim činnost státního zřízení v emigraci bez opory v prvorepublikové ústavě musela jevit nejen jako diskontinuita práva, ale i státu.²³ Také Z. Peška zastával názor, že revoluční změnu ústavy v předchozím období je třeba chápat jako „přerušeni dosavadní právní souvislosti a tím jako ztrátu státní totožnosti“.²⁴

Přežilo tedy Československo turbulentní vývoj v letech 1938–1945 jako stát? Podle všeho ano. Nepřetržitost existence čs. státu se odvíjela nejen od postoje

19 V přehledu KURAL, V. *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*. Praha : Karolinum, 2002.

20 Podrobně GRONSKÝ, J. *Dějiny československého státu a práva 1938–1948*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1971, s. 9 an.

21 O tom více KUKLÍK, J. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945*. Praha : Karolinum, 1998.

22 Diskusi shrnuje BUDNÍK, J. Kontinuita státu a práva československého. In *Právník*, 1947, s. 136 an.

23 WEYR, F. Opět na právní thema. In *Právní praxe*, 1946, s. 21 an. Viz také jeho další článek 15. březen a nauka o paaktech. In *tamtéž*, s. 215 an. GREIF, K. Kde je ohnisko obnoveného československého státu. In *Časopis pro právní a státní vědu*, 1946, s. 47 an.

24 PEŠKA, Z. *Naše nové státní zřízení*. Praha : Orbis, 1945, s. 148.

čs. lidu jako nositele státní suverenity a institucionálně od kontinuity státní moci reprezentované Prozatímním státním zřízením řešícím stav ústavní nouze, ale i (a to především) od uznání mezinárodního společenství vedoucího boj proti fašistickému bloku a nacházela oporu i v platném mezinárodním právu (např. okupace jako provizorní stav). Výsledek války vše definitivně potvrdil a rozhodl o tom, že potlačení některých prvků státu v jejím průběhu bylo jen dočasné. Po válce pak na překážku kontinuitě státu nebylo ani to, že došlo ke změně národnostního složení obyvatelstva (odsun Němců), že stát začal být přebudováván v důsledku opuštění ideje čechoslovakismu ve státní útvar dvou rovnoprávných národů – Čechů a Slováků, i když s asymetrickým uspořádáním státních orgánů,²⁵ a ani začínající přestavba jeho politického, hospodářského a sociálního řádu. Tyto změny nebyly na újmu kontinuity státu, ale měnily obsah státnosti. Formální kontinuita státnosti zůstala tedy zachována, materiální kontinuita nikoli.

Také další vývoj čs. státnosti byl ve znamení zachování její formální kontinuity a modifikací jejího obsahu. Těch přitom byla celá řada a rozhodně nebyly přehlédnutelné. Souvisely jednak s ustavením komunistického režimu v r. 1948 a s jeho proměnami, jednak s utvářením česko-slovenského poměru. Oba tyto momenty představovaly značně dynamický prvek. Podoba čs. státnosti se po r. 1948 radikálně proměnila v důsledku ideologizace a sovětizace, které polevily jen v 60. letech, v době společenského uvolnění, a pak nedlouho před koncem komunistického režimu v r. 1989. Státoprávní podoba česko-slovenského vztahu závisela především na stupni centralizace, kterou režim uplatňoval. Přestože byla tato tendence jednoznačná, od začátku r. 1969 došlo k federalizaci Československa.²⁶

Po pádu komunistického režimu v r. 1989 prodělala čs. státnost další transformaci. Zatímco o jejím směřování k demokracii a do Evropské unie vládla shoda, „autentickou“ podobu čs. federace se nalézt nepodařilo a společný stát Čechů a Slováků ke konci r. 1992 ústavní cestou zanikl. 1. ledna 1993 vznikly Česká republika a Slovenská republika jako dva svrchované nástupnické státy.²⁷ Tak trochu paradoxem bylo, že československý stát přežlval dobu největších zkoušek a ohrožení a nepřežil tři roky svobody.

Přesto však idea čs. státnosti nezmizela zcela. Ke všem jejím dobrým tradicím se hlásí preambule české ústavy a v obou nástupnických státech část veřejnosti. V Čechách určitě více lidí než na Slovensku. Důvodem je nejspíše to, že pro Čechy byl vznik Československa dovršením státní emancipace, naproti tomu pro většinu Slováků šlo

25 Blíže BEŇA, J. *Diskontinuitná kontinuita...*, s. 72 an.

26 Důkladně GRONSKÝ, J. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II. a III.* Praha : Karolinum, 2006 a 2007.

27 Viz ústavní zákon č. 542/1992 Sb., o zániku České a Slovenské federativní republiky. K tomu podrobně GRONSKÝ, J. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa IV.* Praha : Karolinum, 2007. Kritiku dodnes vzbuzuje, že zánik čs. federace nastal bez referenda, někdy i předcházející vyjednávání bývají považována za nedostatečná. J. Kudrna k tomu trefně poznamenal, že „s ohledem na výsledek voleb a průběh povolebních vyjednávání se však rozdělení federace stalo nakonec i „federální politikou“,“ která vyvrcholila přijetím výše zmíněného ústavního zákona. KUDRNA, J. *Imunita a neodpovědnost členů parlamentu.* Praha : Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 175.

pouze o přestupní stanici na cestě k založení vlastního státu.²⁸ Stopy čs. státnosti jsou dodnes patrné v obou státech nejen v institucionálním uspořádání a v právních rádech, ale i ve společenském životě. Nicméně uvažovat o její obnově by asi bylo přehnané, a to už proto, že stávající stav většiny lidí vyhovuje.²⁹

Závěr

Otázka kontinuity/diskontinuity státnosti se čas od času klade při zkoumání vývoje každého státu. Častěji k tomu dochází v časech turbulentních změn, které zasahují společnost, nebo v regionech politicky nestabilních. Tato otázka může vyvstat i při vzniku a utužení nadnárodních celků (integraci). Zodpovědět ji můžeme ve formálním nebo v materiálním smyslu. V prvním případě nás bude zajímat, zda tváří v tvář určité historické situaci stát přežil, zůstal tímž subjektem mezinárodního práva, ve druhém případě se předmětem zájmu stávají obsahové proměny státnosti. Praxe většinou ukazuje prolínání kontinuitních a diskontinuitních tendencí.

Príspevek řeší otázku persistence státu v sinusoidách vzestupů a pádů české a československé státnosti. Pokouší se dát odpověď na otázku, zda český stát (potažmo československý stát) v průběhu své existence přeťval diskontinuitní zvraty, kterým čelil, zda byla jeho existence nepřetržitá, resp. jak se jeho státnost z obsahového hlediska proměňovala. Rozebírány jsou dvě situace: 1) přežil český stát ve stále více se integrující habsburské říši, 2) přeťvalo Československo jako stát dramatické události let 1938–1945?

Objektivní posouzení této problematiky není snadné. Už kvůli časté politizaci nebo proto, že jde o citlivé otázky národního bytí. Problematické je také množství literatury s řešeními opřenými o rozdílné argumenty. V prvním zkoumaném případě je třeba pro nalezení pravdy vycházet ze sociologického přístupu k právu, který umožní překonat dogmatismus striktního právního pozitivismu, neuznávajícího žádný jiný důvod zániku platnosti práva (v našem případě českého historického státního práva) než formálním zrušením. Přihlédnout je nutné k vlivu společenského vývoje a revolucí na právo, které z platného práva někdy obratem dělají právo historické. Tento přístup umožňuje vidět vývoj českého státu daleko reálněji, než jak se ho snaží prezentovat zastánci kontinuitních schémat, kteří obhajují formální kontinuitu státu za každou cenu. Lze se tak i vyhnout paradoxům, v něž jejich stanovisko nevyhnutelně ústí.

Také v druhém zkoumaném případě je klíčem k správné odpovědi zvolení správné metodologie. To umožní zvládnout velice spletitou problematiku, která v sobě zahrnuje nejrozličnější aspekty mezinárodněprávní, ústavněprávní a personální povahy,³⁰ a nedostat se „do úzkých“, jak se stává klasickému právnímu pozitivismu s jeho přílišným důrazem na formalismus. Je třeba ctít tyto zásady: Každá událost se musí posuzovat nejen v dobovém kontextu, ale i s ohledem na značnou dynamiku vývoje. Dále – hledisko

28 O tom LYSÝ, M. *Národné oslobodenie a historické bezvedomie*. In LACLAVÍKOVÁ, M. – VYŠNÝ, P. (eds.): *Právno-historické trendy a výhlady IV*. Trnava: Typi Universitatis Tymaviensis, 2019, s. 158 an.

29 Viz GERLOCH, A. – ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. (eds.) *Ústavní kontinuita České republiky s československou tradicí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018.

30 PAVLÍČEK, V. O kontinuitě a diskontinuitě. In *Právní praxe*, 1993, s. 249.

legality je nezbytné doplnit daleko pružnějším hlediskem legitimacy, s jehož pomocí lze vysvětlit i některé obtížně uchopitelné fenomény. A nakonec – nelze vystačit jen s úzkým pohledem z pozic ústavního práva a obejít se bez odkazu na právo mezinárodní, které operuje s principem legitimacy a zásadou dokonaných skutků. K vysvětlení kontinuity států obsazených nacisty za druhé světové války a ospravedlnění některých činů, které se v určitý okamžik mohou zdát jako negace práva nebo protiprávní čin (např. velezrada), je to nevyhnutelné.³¹

S ohledem na tyto zásady je výsledek výzkumu následující. Ještě před r. 1848 došlo k zániku českého státu ve sjednocující se habsburské říši, a to z důvodu dismembrace státu (zánik vazeb mezi jeho součástmi) a absorpce moci královské mocí císařskou v r. 1804. To ale neznamenalo zánik české státní ideje a české státnosti. Svědčil o tom vznik Československa v r. 1918, které bylo lidmi chápáno jako pokračování rozšířené státnosti české. Formální kontinuita nebyla zachována, materiální kontinuita naproti tomu ano. Léta 1938–1945 Československo jako stát přežilo. Potlačení některých prvků státu se ukázalo jako dočasné. Vše potvrdily souhra řady právních důvodů a výsledek války. Formální kontinuitu státnosti ale nedoprovázela kontinuita materiální, a to pro změny, které stát zasáhly (zejména odsun Němců, opuštění čechoslovakismu a začínající přestavba politického, hospodářského a sociálního řádu).

Skutečný zánik čs. federace nastal s koncem r. 1992. Ozvěny čs. státnosti jsou v obou nástupnických státech, v České republice a ve Slovenské republice, patrné nadále.

Literatura:

- BAXA, B. 1935. *Dějiny práva na území republiky československé*. Brno : Právník, 1935. 387 s.
- BEŇA, J. 2014. *Diskontinuïtná kontinuita slovenských ústavných dejín*. Bratislava : Atticum 2014. 276 s.
- BUDNÍK, J. 1947. Kontinuita státu a práva československého. In *Právník*, 1947, s. 136 an.
- CIBULKA, P. (ed.) 2000. *Politické programy českých národních stran 1860–1890*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2000. 344 s.
- Češi jsou historicky úspěšní, říká nestor českého dějepiscevtví Robert Kvaček - Echo24.cz (cit. 2022-07-18).
- *Dějiny zemí Koruny české I–II*. Praha : Paseka, 1993. 320 a 332 s.
- FRANK, K. H. 1941. *Čechy a Morava v Říši*. Praha : Orbis, 1941. 38 s.
- GERLOCH, A. – ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. (eds.) 2018. *Ústavní kontinuita České republiky s československou tradicí*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2018. 715 s.
- GREIF, K. 1946. Kde je ohnisko obnoveného československého státu. In *Časopis pro právní a státní vědu*, 1946.
- GRONSKÝ, J. 1971. *Dějiny československého státu a práva 1938–1948*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.
- GRONSKÝ, J. 2005–2007. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I–IV*. Praha : Karolinum, 2005–2007.

31 BUDNÍK, J. Kontinuita státu a práva československého, s. 142.

- HLAVAČKA, M. 1993. České státní právo v historické retrospektivě. In *Historický obzor*, 1993, č. 5.
- HVÍŽDALA, K. – PŘIBÁŇ, J. 2018. *Hledání dějin. O české státnosti a identitě*. Praha : Karolinum, 2018. 258 s.
- KABELE, J. 2005. *Z kapitalismu do socialismu a zpět*. Praha : Karolinum, 2005. 582.
- KAPRAS, J. 1918. *Český stát a centralisace zemí habsburských*. Praha : Český čtenář, 1918. 64 s.
- KUDRNA, J. 2021. *Imunita a neodpovědnost členů parlamentu*. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2021. 336 s.
- KUKLÍK, J. 1998. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945*. Praha : Karolinum, 1998. 176 s.
- KURAL, V. 2002. *Češi, Němci a mnichovská křížovka*. Praha : Karolinum, 2002. 199 s.
- KYSELA, J. – ONDŘEJEK, P. a kol. 2016. *Kolos na hliněných nohou? K proměnám státu a jeho roli*. Praha : Leges, 2016. 320 s.
- LYSÝ, M. 2019. Národné oslobodenie a historické bezvedomie. In LACLAVÍKOVÁ, M. – VYŠNÝ, P. (eds.) *Právno-historické trendy a výhlady IV*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019.
- MACHOVEC, M. 2005. *Česká státnost*. Praha : Vyšehrad 2005. 72 s.
- MALÝ, K. 2006. Verfassung des Staates der Böhmischen Krone. In *Der Staat*, 2006, Beiheft 16.
- MASARYK, T. G. 1900. *Právo historické a přirozené*. Praha : Čas, 1900. 43 s.
- PÁNEK, J. – TUMA, O. a kol. 2008. *Dějiny českých zemí*. Praha : Karolinum, 2008. 676 s.
- PÁNEK, J. a kol. 2008. *Idea českého státu v proměnách staletí*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 280 s.
- PAVLÍČEK, V. – JIRÁSKOVÁ, V. a kol. 2021. *Ústavní právo a státověda. I. díl. Obecná státověda*. 3. vyd. Praha: Leges, 2021. 536 s.
- PAVLÍČEK, V. 1993. O kontinuitě a diskontinuitě. In *Právní praxe*, 1993.
- PEŠKA, Z. 1945. *Naše nové státní zřízení*. Praha: Orbis, 1945. 43 s.
- SLAPNICKA, H. 1959. Die Stellungnahme des Deutschtums der Sudetenländer zum „Historischen Staatsrecht“. In *Zeitschrift für Ostforschung*, 8, 1959.
- URFUS, V. 1974. K rozvoji českých státoprávních představ na přelomu šedesátých a počátkem sedmdesátých let minulého století. In *Právněhistorické studie*, 18, 1974.
- WEYR, F. 1946. 15. března a nauka o paaktech. In *Právní praxe*, 1946.
- WEYR, F. 1946. Opět na právní thema. In *Právní praxe*, 1946.
- ZOUBEK, V. 2010. *Právověda a státověda. Úvod do právního a státovědního myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 704 s.

Summary: Continuity and Discontinuity in the Development of Czech and Czechoslovak Statehood

The result of the research on Czech and Czechoslovak Statehood is as follows. Even before 1848, the Czech state in the unifying the Habsburg Empire was dissolved due

to the dismemberment of the state (the dissolution of ties between its parts) and the absorption of royal power by imperial power in 1804. However, this did not mean the extinction of the Czech state idea and Czech statehood. This was evidenced by the creation of Czechoslovakia in 1918, which was seen by the people as a continuation of the extended Czech statehood. Formal continuity was not preserved, but material continuity was. Czechoslovakia as a state survived the years 1938-1945. The suppression of some elements of the state proved to be temporary. All this was confirmed by the interplay of a number of legal reasons and the outcome of the war. The formal continuity of statehood was not accompanied by material continuity, however, because of the changes that affected the state (in particular the expulsion of the Germans, the abandonment of Czechoslovakism, and the beginning of the reconstruction of the political, economic, and social order). The real end of the Czechoslovak federation came at the end of 1992. The echoes of Czechoslovak statehood are still visible in both successor states, the Czech Republic and the Slovak Republic.

doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D.

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta, Katedra teorie práva a právních učení

nám. Curieových 901/7

116 40 Praha 1

Česká republika

marsalekp@prf.cuni.cz.

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Pavel Maršálek).